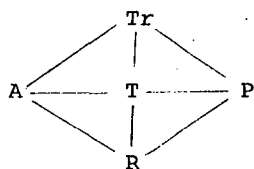

Dénes Imre:

AZ ELBESZÉLŐ IRODALMI SZÖVEGEK REDUKÁLÁSA

Kutatócsoportunk, a Nyitrai Pedagógiai Főiskola Irodalmi Kommunikációs Kabinetje, kutatási programja középpontjában az irodalmi kommunikációs folyamatok vizsgálata áll. Ugy tartjuk, hogy megismerésükhöz szükséges behatóbban foglalkozni mind e folyamatok egyetemes jellegzetességével, mind az irodalmi szövegek konkrét elemzésével/értelmezésével.

Az irodalomtudomány, a kommunikációelmélet, a tükrözés elmélete, az interpretációelmélet - a felsorolást tovább folytathatnánk- eredményei alapján nyilvánvalóvá vált, hogy nem elég az A - T - P /A = szerző, T = szöveg, P = befogadó/ összefüggésláncban keresni az irodalmi kommunikációs folyamatok lényeges vonásait. Ezen összefüggésláncot ki kell egészíteni az irodalmi kommunikációs folyamatokat "körülvevő" tényezők figyelembevételével. E folyamatok komplexebb modelljét adja a következő összefüggéslánc:

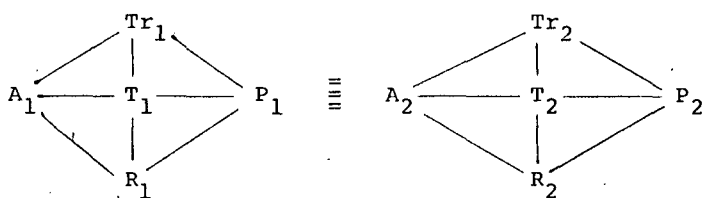

ahol A = szerző, T = szöveg, P = befogadó, Tr = hagyomány /az irodalmi szövegek fejlődési és kapcsolódási törvényszerűségei, az irodalom oktatási folyamatokban felhalmozódott - a legtágabb értelemben vett - irodalmi ismeretek/, R = valóság /diachrónikus és szinchrónikus értelemben is/.

Az irodalmi műalkotások "továbbíródnak" az egyes befogadói folyamatokban, s másodlagos irodalmi kommunikációs /meta-kommunikációs/ folyamatok keletkez/het/nek, szorosabb-lazább

kapcsolatot tartva az öket kiváltó - elsődleges irodalmi kommunikációs - folyamatokkal.

Ez összefüggésláncot ábrázolja a következő modell:

ahol A_1 az eredeti szöveg szerzője, T_1 az eredeti szöveg, P_1 az eredeti szöveg befogadója, R_1 az elsődleges kommunikáció idején fennálló valóság, Tr_1 az elsődleges kommunikációhoz kötődő hagyomány, A_2 az eredeti szöveghez kapcsolódó szöveg szerzője, T_2 az eredeti szöveghez kapcsolódó szöveg, P_2 a másodlagos szöveg befogadója, R_2 a másodlagos kommunikáció idején fennálló valóság /ez magába foglalja az R_1 -et is/, Tr_2 a másodlagos kommunikációt meghatározó hagyomány.¹

Kutatási programunk keretében lényeges szerepet kapott a másodlagos irodalmi kommunikációs rendszerek vizsgálata. E rendszerek között az irodalmi oktatás kérdéskörét tartjuk a leglényegesebbnek.² Az irodalmi oktatás rendszerébe tartozó szövegtípusok: 1./ helyettesít/het/ik az eredeti szövegeket, 2./ utasításokat ad/ha+/nak a műalkotások befogadásához és 3./ reklámozzák az eredeti szövegeket.

Az irodalmi oktatás rendszerébe tartozó szövegtípusok mindegyikének jellegzetességeit magán viseli a műfordítás, de az irodalmi szövegek adaptációja is. Ez utóbbi szövegtípus - pontosabban egyik altípusa, a kondenzáció - képezi dolgozatunk tárgyát.

Az "adaptációt", ill. az "adaptált szöveg", "szöveg-átdolgozás" megnevezést és a többi szinonim kifejezést annyira tág értelemben használják a kiadók, a TV és a rádió műsor-szerkesztői, a filmvállalatok, stb., hogy szükségesnek tartjuk megadni e fogalom pontosabb meghatározását, ill. az adaptált szövegek tipológiáját is.

Az adaptált szövegek meghatározásánál, ill. tipologizálásánál a fenti kommunikációs-metakommunikációs modellből indulunk ki, s az irodalmi szövegek kapcsolódási törvényszerűségeit vesszük összehasonlítási alapul. Az adaptáció /szövegátdolgozás/ megnevezés már eleve jelzi, hogy e szövegtípus már létező irodalmi műalkotások - bizonyos megfontolások, ill. követelmények szerinti - átkódolásaként jöttek létre. Míg az irodalmi műalkotások alkotói folyamata többnyire "motiválatlan" - e szövegek rendszerint nem megrendelésre készülnek - az irodalmi szövegek adaptációit "motivált" szövegeknek tekinthetjük: többé-kevésbé pontosan meghatározott/meghatározható befogadói elvárásokat kell kielégíteniük. A valósághoz, ill. a hagyományhoz való kapcsolatuk is másodlagos jellegű, vagyis elsősorban az eredeti szöveg ontológiájára épül. /Minél kevésbé igaz e megállapítás az egyes szövegátdolgozások esetében, annál alkotóbb jellegű az adaptáció./

Az irodalmi fejlődés folyamán kialakult szövegkapcsolódási törvényszerűségek != irodalmi hagyomány/ figyelembevételével két - az irodalmi szövegek adaptációit érintő kapcsolódási típust különböztetünk meg:

1./ Az irodalmi műalkotások közt fennálló kapcsolatok, pl. műnem, műfaj, stb. E kapcsolatlánc a következőképpen írható le:

$$PT_a \propto PT_b \propto PT_c \propto \dots \propto PT_n,$$

ahol PT = eredeti szöveg /protoszöveg/; a, b, c, n = az egyes szövegek; \propto = kapcsolódik, a zárójel pedig a kapcsolódás potenciális voltát jelöli. Már maga az a tény, hogy a műalkotások beso-

rolhatók pl. műfajokba, feltételezi, hogy e műalkotásokban kimutatható egy invariáns jelleg. /Egy még univerzálisabb invariáns jelleg teszi lehetővé, hogy bizonyos szövegeket műalkotásnak nevezünk./ Az irodalmi műalkotások közti invariáns jelleg lényeges jellemzője e szövegeknek. Jelentheti pl. azt, hogy egy szerző "átveszi" más szerző témáját /lásd Shakespeare műveit/, stílusát /a latin irodalomban az imitatio fogalom jelölte ezen alkotói hozzáállást/, hogy több szerző választhatja témájául ugyanazt a történelmi eseményt, pl. a második világháborút, stb. Az így keletkezett műalkotások szerzői azonban más-más szemszögből, különféle alkotói hozzáállással, valóságglátással alkotják meg műveiket. Az ilyen alkotói folyamatok termékeit irodalmi műalkotásoknak, a kommunikációs folyamatokat pedig elsődlegesen irodalmi kommunikációs folyamatoknak nevezzük.

2./ Létezik több olyan szövegtípus is, melyek csakis - ill. elsősorban - annak köszönhetik létrejöttüket, hogy bizonyos irodalmi műalkotások "továbbíródnak" a befogadói folyamatokban. E szövegek szerzői lehetnek irodalomtudósok /munkájuk eredményei a szöveginterpretációk/, kritikusok /irodalmi kritikák/, irodalmárok, művészek /adaptációk/, tanárok /az irodalmi - esetleg az anyanyelvi, idegennyelvi, szakmai, stb. oktatás céljait szolgáló szövegátdolgozások/, bibliográfusok /az irodalmi bibliográfia műfajai/, stb. Adaptációnak tehát azokat a szövegátdolgozásokat nevezzük, amelyekben az adaptált szöveg szerzője átkódolja ugyan az eredeti szöveget, azonban tudatosan törekszik a szövegek közti invariáns jelleg megtartására: általában az eredeti szöveg befogadói elvárásától eltérő befogadói elvárást szem előtt tartva, alkalmazza a szöveget a megfelelő kommunikációs funkció betöltésére.

Az irodalmi szövegátdolgozások három típusát különböztetjük meg.

a./ A $PT_1 \rightarrow PT_{ij}$ típusu adaptációk az eredeti műalko-

tás többé-kevésbé alkotó módon való átdolgozását képviselik /PT_i-vel az eredeti szöveget, PT_{i,j}-vel az adaptációt jelöljük/. A PT_{i,j} jelölés arra céloz, hogy a szövegátdolgozás csak bizonyos mértékben azonosul protoszövegével /PT_i/. Az ilyen típusú szövegátdolgozások a metaszöveg szerzője neve alatt ismeretesek, de címükben egyértelműen utalnak az eredeti szövegre, pl. Charles és Mary Lamb Shakespeare meséi, Ivan Olbracht Bibliai történetei, stb. E szövegátdolgozásokat sok esetben az irodalmi műalkotások közé sorolják - gyakran a megfelelő kritériumok mellőzésével. A latin irodalomban pl. az eddigieknél pontosabban kellene megítélni az 'imitatio' fogalmán belül az alkotó jellegű szövegkapcsolódásra épülő műveket, ill. a szó szoros értelmében vett szövegátdolgozásokat.³

b./ A PT_i --> PT_i, típusú adaptációk az eredeti szerző neve alatt ismeretesek. Gyakori jelenség ez a különböző forgatókönyvek esetében, az archaikus jellegű műalkotások modernizációiban, stb. Az ilyen típusú adaptációk szerzői lényegében az eredeti szöveg alkotó jellegű átdolgozását /interpretációját/ tűzik ki célul maguk elé. Szövegátdolgozásuk irányulhat az eredeti szövegre /a másodlagos alkotói folyamat háttérbe szorul/ vagy az adaptációra /kidomborul a másodlagos alkotói folyamat variáns jellege/.

c./ A PT_i --> PT_{iK} típusú adaptációk az eredeti irodalmi műalkotás utilitárius /gyakorlati/ szempontokból történő lerövidítését /redukálását, kondenzálását/ képviselik. A továbbiakban a KT /kondenzált szöveg, angolul condensed text, abridged text/ jelölést fogjuk alkalmazni megnevezésükre. Ilyen típusú szövegek pl. a Szovjetunióban az idegennyelvi nevelés céljaira készült KT-k, az USA-ban a Ladder Edition, a Reader's Digest Condensed Books, a Little Golden Books sorozatok, Angliában a Macmillan's Student Series és Pattern Books könyvek, Spanyolországban az Editorial Bruquera könyvecskéi, Csehszlovákiában az Albatros és a Mladé letá könyvkiadók néhány könyve, Magyarországon pl. a Száz híres regény, stb.

Az adaptált szövegek, s természetesen a KT-k is, lehetnek - a műfordítások analógiájaként - 1./ interszemiotikus adaptációk, vagyis irodalmi szövegek más jelrendszerekbe való átkódolásai, pl. film, TV, zenei változatok, stb; 2./ irodalmak közötti adaptációk, pl. a görög tragédiák magyar nyelvű tartalmi összefoglalói a Színházi Kalauzban, az un. informatív fordítások /rövidített fordítások/, stb.; 3./ az egy nemzeti irodalmon belüli adaptációk, pl. régi szövegek modernizálása, az irodalmi céljaira készült szövegátdolgozások a tankönyvekben, stb.

A továbbiakban részletesebben a $PT_i \rightarrow PT_{iK}$ típusu narratív szövegekkel fogunk foglalkozni, pontosabban ezek közül is csak az irodalmak közötti és az egy nemzeti irodalmon belüli KT-kkel. Az interszemiotikus adaptáció kérdésével már többen foglalkoztak,⁴ azonban sok megválaszolatlan kérdés maradt még e kutatási területen belül is.

A KT-re, mint szövegtípusra, érvényesek mindazok az általános megállapítások, amelyeket az adaptált szövegekkel kapcsolatban leírtunk, hiszen a KT az adaptált szövegek egyik típusa. Elmondhatjuk tehát, hogy egy KT egy eredeti irodalmi műalkotás - redukáló - átkódolásaként jön létre. E szövegek alkotói folyamata motiváltnak tekinthető: szerzőjük egy másodlagos irodalmi kommunikációs rendszer - pl. az irodalmi oktatás rendszere - követelményeit, az e rendszerben érvényes befogadói elvárást szem előtt tartva alkalmazza a KT-t a megfelelő metakommunikációs funkció betöltésére. E szövegek funkciója, hogy: 1./ helyettesítse az eredeti szöveget, megőrizve - az adott szöveghatárok megszabta lehetőségek maximális kihasználásával - a szövegek közti invariáns jelleget; 2./ utasításokat adjon az eredeti szöveg befogadására - könnyítse meg a befogadónak az eredeti szöveg megértését, s mutasson rá annak lényeges szerkezeti elemeire; 3./ reklámozza az eredeti szöveget: ha a KT olvasójának "megtetszik" a mű, feltehetőleg elolvassa/ megkísérli elolvasni az eredeti műalkotást is.

Feltűnően sok hasonlóság mutatkozik a KT-k és a műfordítás között. Elsősorban az invariáns - variáns, ill. az azonos - nem azonos ellentétpárokra érvényes ez a megállapítás, s ezeken belül az átkódolás folyamatában keletkező stilusváltozásra /stiluson itt - F.Miko stiluselmélete értelmében⁵ - a téma és a nyelvi kifejezés egységét értjük/. A fordításelmélet segítségünkre lehet e stilusváltozás megítélésében, csak úgy mint a kondenzált szövegek "öregedése", ill. az eredeti szöveg és a kondenzáció közti kontextusbeli eltérések vizsgálatában. A műfordítás - az eredeti szövegtől eltérő - befogadási folyamata is utmutatóul szolgálhat a kondenzált szövegek befogadási folyamatai szakelemzésénél.

A KT-k szerkezeti felépítésében - az eredeti szövegek szerkezetéhez viszonyítva - három transzformációs művelet dominál: a./ elimináció /kihagyás/, b./ szubsztitúció /behelyettesítés - rendszerint redukáló jellegű/ és c./ alteráció /a nyelvi kifejezés megváltoztatása - leegyszerűsítése/.

Az elimináció /kihagyásos/ transzformáció egy előzetes szelekción alapszik: a KT szerzője - egy bizonyos kritériumhalmazra támaszkodó szöveginterpretáció alapján eldönti, hogy mely tematikai, ill. nyelvi egységek lényegesebbek a szöveg invariáns jellege meghatározásánál. Ez előzetes döntés alapján kihagyja, ill. megtartja a szöveg kondenzálásakor az által kevésbé fontosnak tartott szövegegységeket. Az elimináció érinthet pl. egész fejezeteket, epizódokat, alakokat, bekezdéseket, mondatokat, ill. kisebb-nagyobb lexikális egységeket. Vannak olyan KT-k, pl az angliai Macmillan's Student Series könyvei, amelyek csak ezt a transzformációt alkalmazzák. Az ilyen kiadók úgy tartják, hogy a kihagyás érinti legkevésbé a szöveg invariáns jellegét. A Macmillan kiadó szerint e könyvek "... have been specially prepared for more advanced pupils, university students and schools. ... The books have been abridged, but the original text has in no way been altered." Kingsley Amis Kucky Jim című könyve kondenzációjának borítólapjáról idéztük a szerkesz-

tő véleményét.⁶ Míg a Penguin Books-ban megjelent eredeti szöveg 251 oldalt, a Macmillan KT 174 oldalt tartalmaz. /A KT-t kiegészítik a kondenzáció szerzőjének, R.M. Oldnallnak, a magyarázatai és megjegyzései. A KT betölti mindhárom fent említett szerepét, vagyis helyettesíti az eredeti szöveget, utasításokat tartalmaz annak befogadására és reklámozza is az eredeti műalkotást. A KT szerzőjének a szövegmagyarázata, ill. megjegyzései gyakran egészítik ki e szövegtípust: így van ez pl. a Szovjetunióban megjelentő KT-kben is./

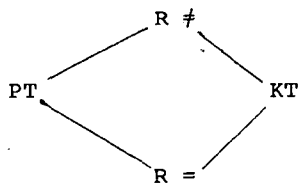
A szerkesztő véleménye szerint tehát az elimináció nem változtatja meg a szöveg szerkezetét, stílusát. Kutatásunkban bebizonyosodott - az ilyen típusu KT-k statisztikai mérésekre is támaszkodó szöveginterpretációjában - hogy nem lehet változtatásokat eszközölni egy irodalmi műalkotás mikrostrukturáiban /felszíni strukturáiban/ a szöveg makrostrukturájának /mélystrukturájának, globális strukturájának/ megváltoztatása nélkül. Az elimináció is megváltoztatja a szöveg strukturáját /a szöveg vertikális, ill. horizontális szerkezetét/, kifejezésrendszerét /pl. megnövekszik a kifejezés szociativitása, konformitása és csökken a kifejezés szubjektivitása és expresszionalitása⁷/. A fent idézett KT-ben pl. megváltozott a szöveg fejezetekre való tagolása, kimaradt több szubjektivebb jellegű gondolatmenet, leegyszerűsödtek a leírások, csökkent a kifejezés variabilitása⁸: egyszerűbb /olvasmányosabb/ lett a szöveg stílusa, kevesebb ellenállást tanusítva a befogadóval szemben. A KT - az eredeti szöveggel szembeállítva - kevésbé komplex modellje a műben ábrázolt világnak.

Az eredeti műalkotással szembeni lexikális/szemantikai változtatásokat szubsztitúciónak /behelyettesítésnek/ nevezük. A szubsztitúció többnyire redukáló jellegű a KT-ben: nagyobb lexikális egységeket kisebbekkel helyettesítnek be a KT szerzői. Gyakori azonban a kevésbé frekvenciált - pl. archaikus - lexikális egységek behelyettesítése gyakrabban előforduló,

"ismertebb" lexikális egységekkel. Az e típusu transzformáció - az eliminációval párosulva - több KT típust jellemez, pl. a Reader's Digest Condensed Books kiadványait, a gyermekek számára készült műfordításokat, az irodalmi - ill. anyanyelvi, idegennyelvi, szakmai - nevelés céljára készült KT-ket, stb.

Az alteráció /megváltoztatás, módosítás/ a KT-ben előforduló grammatikai változtatásokat jelöli. Ilyen transzformációk pl. az összetett mondatok egyszerű mondatokkal való behelyettesítése, a szöveg utalási rendszereinek leegyszerűsítése, kondenzáló nyelvtani szerkezetek beiktatása, stb. Alteráció - eliminációval és szubsztitúcióval párosulva - jellemzi az idegennyelvi nevelés céljaira készült KT-ket, pl. az USA-beli Ladder Edition az angliai Heinemann kiadó kondenzációit, a Szovjetunióban pl. a Vysšaja škola kiadó - a szöveghatárokat a tanulók tudásszintjével összehangoló - kondenzációit, a lengyel Panstwowe zakady wydawnictw szkolnych kiadó KT-it, stb.

A KT-k szerzői - a szöveghatárok adta lehetőségek maximális kihasználásával, vagyis tiszteletben tartva a KT-knek a kiadók által megszabott lexikális és grammatikai határait - a KT és az eredeti szöveg közti invariáns jelleg megtartására törekcsenek. E szándékukat így fejezhetjük ki grafikusán:

vagyis a KT szerzője változtatásokat eszközöl a szöveg mikrostrukturáiban /R ≠ a változást jelöli, tehát a "nem azonos" jelleget/, a lehető legkevésbé érintve a szöveg makrostrukturáját /R = az "azonos" jelleget, az identifikáció viszonyát jelöli/. PT-vel /protoszöveg/ az eredeti szöveget jelöljük. A PT és a KT közti invariáns jelleg mértékében fejeződnek ki

mindazok a változások, amelyeket a kondenzálás eredményez. E változások mértékét statisztikailag is ki lehet mutatni egy KI indexben /KI = a kondenzáció indexe/. Ezen index a 0 - 1 skálán jelöli a szövegváltoztatás mértékét. A 0 pólus a másolatot jelöli, az 1 a PT abszolút megváltoztatását. Természet-szerűleg egyik véglet sem jelentene kondenzációt, sem adaptációt. A KI meghatározásában ki lehet indulni egy objektív kritérium-halmazból, pl. a PT és a KT egyes szerkezeti elemeinek összehasonlító disztribúciója vizsgálatából és szubjektív /olvasói/ értéktételekből: a PT és a KT - a Miko-féle stilusmeghatározás szerinti - összehasonlító stiluselemzéséből, s az erre támaszkodó befogadói szövegértelmezésből, amelynek alapján meghatározzuk a stilusváltozások szubjektív "súlyát". E kritériumok megszabják pl., hogy mely változások érintik súlyosabban a szöveg invariáns jellegét: az elimináció, a szubsztitúció, vagy pedig az alteráció. Saját olvasói tapasztalatunk alapján az eliminációt tartjuk a legsúlyosabb változtatásnak, különösen, ha nagyobb szövegegységet érint. A szubsztitúció és az alteráció többnyire legfeljebb csak a mondat szintjén belüli változtatásokat jelentenek. Nem befolyásolhatják tehát annyira a szöveg globális szerkezetét, a művészi közlés jellegét, mint pl. egy fejezet vagy egy alak /és a hozzá kapcsolódó viszonyok/ kihagyása. Az utóbbi két transzformáció mindemellett sejteti az eredeti szöveg szerkezetét, sőt utasításokat tartalmaz annak befogadására. Ugy véljük, hogy az alteráció súlyosabban érinti a mű stilusát, mint a szubsztitúció: a mondattípusok disztribúciójának a megváltoztatása pl. erősen rányomja bélyegét a szöveg stilusképletére.

Az irodalmi műalkotás és a kondenzált szöveg közti stilusváltozás általános képletét - e két szövegtípus univerzális stilusjegyeit figyelembevéve - Miko rendszerének kategóriái-val adjuk meg:

$PT = /I+/ - 0 = /É+/ - /Sub+/ - \$oc - Konf \dots$ és a kifejezésrendszer implikált szubkategóriái;

KT = I - /O+/ = É - Sub - /Soc+/ - /Konf+/ ... és a kifejezésrendszer implikált szubkategoráiál.⁹

PT-vel az eredeti szöveget /az irodalmi műalkotást/, KT-vel a kondenzált szöveget jelöljük. I = ikonitás, O = operativitás, É = élményszerűség, Sub = szubjektivitás, Soc = szociativitás, Konf = konformitás, + = a szóban forgó kategória megnövekedett szerepe a szöveg szerkezetében.

Figyelemreméltó, hogy mennyire eltérőek a kondenzálási folyamatok még a nagyon szigorúan korlátozott szöveghatárokon belül is, pl. az USA-beli Ladder Edition kiadványokban /szöveghatáraik az 1000 - 5000 szóig terjedő szókincs és a megfelelő grammatikai minimum/. Az eltérések - természetszerűleg - az egyes kondenzációk szerzőinek a szöveginterpretációjából és az erre alapuló szerzői hozzáállásból származtathatók.¹⁰

A PT és a KT közti invariáns jelleg megtartásának a mértéke, ill. a szöveg stílusváltozásainak a képlete adják az alapot a két szöveget összevető interpretációhoz. Az interpretáció feladata a szöveg univerzális jegyeiből kiindulva, a szöveg specifikus vonásait figyelembevéve, meghatározni: 1./ megváltozott-e a kondenzációban a szöveg szemiotikai jellege? 2./ megváltozott-e a műnem? 3./ megváltozott-e a műfaj? 4./ milyen szövegszerkesztési hozzáállás jellemzi a KT-t /a PT-hez viszonyítva/? 5./ irodalmi műalkotás-e a szövegátdolgozás eredménye vagy pedig utilitárius szöveg? 6./ megfelel-e a KT a szerző /kiadó, szerkesztő, stb./ által megszabott kommunikációs funkciónak?

Végül számtalan irodalomtudóssal, irodalmárral, Olvasóval egyetemben felvethetjük a kérdést: szabad-e, kell-e kondenzálni az irodalmi műalkotásokat? E kérdés megválaszolásában nagy ellentétek mutatkoznak. Azok a befogadók, akik a KT-től minden esetben a PT-vel egyenértékű műalkotást várnak e, vagyis a befogadói elvárásukat a $H = H_2 + h_2$, szituáció jellemzi,¹¹ úgy tartják, hogy a "dalból egy szót sem lehet elhagyni"¹². Ilyen

befogadói hozzáállás jellemezte pl. L.N. Tolsztojt is, aki szerint pl. az Anna Karenina tartalmát csak úgy lehet elmondani, ha szóról szóra felolvassuk az egész regényt.¹³ Az ilyen típusú olvasó számára nincsenek szinonimák, a szöveg megváltoztatását nem a megváltozott kommunikációs funkciónak megfelelő tartalmi variációnak, hanem új tartalomnak fogja fel.¹⁴

Homlokegyenesen ellenkező befogadói hozzáállás jellemezte pl. Stefan Zweiget, aki szerint: "Nine-tenths of the books that happen into my hands are too greatly expanded by superfluous description, talky dialogue, and unnecessary minor characters, hence fail in magnetism and dynamic power. Even in the most celebrated classics the many sandy and dragging passages disturb me, and often I have laid before publishers the bold notion of a comprehensive series of the literature from Homer through Balzac and Dostoievsky to the Magic Mountain thoroughly curtailing the superfluous in each; then all those works whose timeless value is undoubted could acquire new life and influence in our day."¹⁵ Zweiget, saját bevallása szerint, hasonló alkotói hozzáállás jellemezte: "hardly is there a fair copy of the first approximate version of a book than my real work begins, that of condensing and composing, a task I cannot do too thoroughly from version to version."¹⁶

A KT ideális befogadójának szerintünk olyan olvasó tekinthető, akinek a befogadói elvárása olyan mértékben tér el az eredeti szöveg befogadói elvárásától, amilyen mértékben a KT szerzőjének az alkotói hozzáállása változott a PT szerzője alkotói hozzáállásához képest.

Az elmondottak alapján megfogalmazhatjuk azt a véleményünket, hogy az irodalmi műalkotások - s így a narratív szövegek is - különböző másodlagos kommunikációs funkciók betöltésére adaptációk és kondenzációk kimunkálását engedhetik meg, ill. teszik szükségessé. Lényeges azonban, hogy ki, mit, mikor, hol, kinek és főleg hogyan alkalmaz /adaptál, kondenzál/ a szóban forgó kommunikációs funkció betöltésére.

Az egyes kommunikációs követelményeknek megfelelő szövegátdolgozások pozitív befolyást gyakorolhatnak az irodalmi oktatási folyamatokon belül a befogadókra, s hozzájárulhatnak az irodalmi hagyomány bővítéséhez. Különlegesen fontos szerepet kaphatnak a kondenzált szövegek a gyermek és az ifjúsági irodalomban,¹⁷ az iskolai irodalmi oktatási, ill. az anyanyelvi, idegenyelvi, a szakmai oktatási folyamatokban, stb. A KT-kből eltanulhatják a tanulók a szövegredukálás alapelveit, felfigyelve az egyes szövegtípusok jellegzetes stílusjegyeire.

Dolgozatunkkal, reméljük, rá tudtunk mutatni a szöveg-invariáns - szövegvariáns oppozíció néhány jellemző vonására, s ezáltal hozzájárultunk a narratív szövegek vizsgálatához is egy narratív szövegtípus vizsgálatára kapcsán.

Die Verdichtung literarischer Erzähltexte

Adaptation wird als eine Abart der sekundären literarischen Kommunikation eingeführt, in deren Verlauf über einen primären literarischen Text kommuniziert wird, als eine umfangreiche Textklasse, zu der auch die Verdichtung oder Kondensierung der Texte gehört. Kondensierte Texte entstehen aus dem Prototext durch Ellipse, Substitution und Veränderung und haben die Funktion, den Prototext zu ersetzen, seine Rezeption zu erleichtern und für ihn zu werben. Für die Beziehung zwischen kondensiertem Text und Prototext ist auf makrostruktureller Ebene die Übereinstimmung, auf mikrostruktureller Ebene jedoch die Abweichung charakteristisch. Die Textoperation der Verdichtung spielt in didaktischen Prozessen eine wesentliche Rolle.

Jegyzetek

- 1 Popovič, A.: Aspects of Metatext, Canadian Review of Comparative Literature, University of Toronto Press, Fall 1976, 225-235
- 2 vö.: Popovič, A. /szerk./: Literárne vzdelanie, Martin 1976
- 3 Dénes, I.: Az adaptációs elv az irodalmi hagyományban. Előadás az 1978. nov. 27-28-án rendezett Irodalmi hagyomány c. konferencián Dolny Kubinban
- 4 Az interszemiotikus adaptáció kérdéseivel foglalkozott pl. V. Zsdan, W. Orowski, M. Hopfinger és sokan mások.
- 5 vö. Miko, F.: A kifejezésrendszer értelmező szótára. Irodalmi Szemle XV. 1972/6, 501-510.
- 6 Amis, K.: Lucky Jim, Macmillan's Student Series London 1967
'Kifejezetten haladó fokon álló tanulók, egyetemi hallgatók, iskolák számára készültek. A szöveg le van rövidítve, de az eredeti megfogalmazás érintetlen maradt.'
- 7 Miko, F.: I.m.
- 8 Miko, F.: I.m.
- 9 Miko, F.: I.m.
- 10 Dénes, I.: Towards the Typology of Literary Text Adaptations /Kézirat a CRCL-ben/
- 11 Lotman, J.M.: Szöveg, modell, típus, Budapest 1973, 43-52.
- 12 Lotman, J.M.: I.m.
- 13 vö. Umeni a skutečnost /Művészet és valóság/, Praha 1976, 86.
- 14 Lotman, J.M.: I.m.
- 15 "A kezembe kerülő könyvek kilenc tizede fölös leírásokkal, fecsegő dialógusokkal és szükségtelen apró szereplőkkel túlságosan bő lére van eresztve, s ezért nem elég vonzóak, hiányzik belőlük a dinamikus erő. Még a legünnepelebb klasszikusokban is zavar a sok vontatott részlet, s így gyakran javasoltam a kiadóknak azt a merész ötletet, hogy adjanak ki

olyan átfogó irodalmi sorozatot Homérosztól kezdve Balzac
és Dosztojevszkijén át a Várázshegyig, amely mindegyik művet
megszabadítaná a benne található fölösleges elemektől, s így
e vitathatatlanul időtlen értékű művek új életre kelhetnének
és új befolyást szerezhethetnének napjainkban." Zweig, S.:
The World of Yesterday, Lincoln 1964, 319

- 16 "alig készült el könyvem első megközelítő változatának elfo-
gadható példánya, máris megkezdődik az igazi munkám: a kon-
denzálás és komponálás, e feladatot azonban nem tudom túl
következetesen változatról változatra végigvinni." Zweig, S.:
I.m. 320
- 17 Dénes, I.: Gyermekek részére készült irodalmi szövegátdolgo-
zások. Előadás a Gyermek és ifjúsági irodalom c. konfe-
rencián Nyitrán 1977. szeptemberében.